

УДК 378.147.091.33-027.22(045)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-132-137

ДУБІНКА Микола Михайлович –
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

ПОЗИЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ НА ПРОБЛЕМУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ВАЖЛИВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті автор характеризує питання професійного самовизначення, окреслюючи це як важливу психолого-педагогічну проблему, що охоплює процес становлення як фахівця та його соціалізацію, під час яких майбутній спеціаліст набуває готовності до самостійної, творчої професійної діяльності на основі усвідомлення і суб'єктивного співвіднесення суспільних вимог з власними потенційними (аналіз своїх внутрішніх ресурсів) та наявними здібностями, комплексом внутрішніх умов, набуваючи здатності до самостійного прийняття рішень відносно важливих професійних цілей, які мають сенс як для самого суб'єкту, так і для суспільства.

Автор розкриває сутнісні характеристики феномену «професійне самовизначення особистості» з позицій вітчизняних дослідників. Серед найважливіших констант самовизначення фахівця виокремлюється активність, здатність до самостійного вибору, належний рівень відповідальності. Науковець робить акцент на напрямках, підходах та концепціях розвитку зазначеної проблеми: професійно-орієнтаційний, особистісно-діяльнісний та цілісний підходи; соціально-психологічний напрям; концепція системогенезу професійної діяльності та інших.

Автор доводить, що в процесі життєвого шляху особистості спостерігається безпосередня залежність професійного самовизначення від рівня зрілості людини, від характеру і способів ідентифікації особистості співвідносно до професії.

Дослідник наголошує на значущості проблеми самовизначення у процесі становлення фахівця, де зазначає на основних засадах професійного самовизначення майбутніх спеціалістів у процесі їх фахової підготовки; доводить, що представлений процес професійного розвитку особистості має специфічні властивості, а сформованість професійного самовизначення є першоосновою та запорукою ефективності подальшого професійного становлення майбутнього фахівця.

Ключові слова: професійне самовизначення, концептуальні моделі, майбутній фахівець, професійне становлення, саморозвиток, самореалізація, професійна діяльність.

DUBINKA Mykola Mykhaylovych –
Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor,
doctoral student of the Department of Pedagogy and Special Education
of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian
State Pedagogical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7129-3750>
e-mail: mdubinka72@gmail.com

THE POSITIONS OF DOMESTIC SCIENTISTS ON THE PROBLEM OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AS AN IMPORTANT STAGE IN THE DEVELOPMENT OF A FUTURE SPECIALIST

In the article, the author characterizes the issue of professional self-determination, outlining it as an important psychological and pedagogical problem, covering the process of becoming a specialist and his socialization, during which the future specialist acquires readiness for independent, creative professional activity based on awareness and subjective correlation of social requirements with their own potential (analysis of their internal resources) and existing abilities, a set of internal conditions, acquiring the ability to independently make decisions about important professional goals that make sense both for the subject himself and for society.

The author reveals the essential characteristics of the phenomenon of «professional self-determination of the individual» from the point of view of domestic researchers. Activity, the ability to make independent choices, and the appropriate level of responsibility are among the most important constants of a specialist's self-determination. The scientist focuses on the directions, approaches and concepts of the development of the mentioned problem: professional orientation, personal activity and holistic approaches; socio-psychological direction; the concept of systemogenesis of professional activity and others.

The author proves that in the course of an individual's life path, there is a direct dependence of professional self-determination on the level of maturity of a person, on the nature and methods of identification of the individual in relation to the profession.

The researcher emphasizes the importance of the problem of self-determination in the process of becoming a specialist, where he notes the basic principles of professional self-determination of future specialists in the process of their professional training; proves that the presented process of professional development of the individual has specific properties, and the formation of professional self-determination is the primary basis and guarantee of the effectiveness of further professional development of the future specialist.

Key words: professional self-determination, conceptual models, future specialist, professional formation, self-development, self-realization, professional activity.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У концептуальному полі професійного розвитку особистості питання професійного самовизначення майбутнього фахівця є важливим етапом його професіоналізації. Ця наукова проблема має власну історію розвитку та характеризується різноманітністю позицій учених. Розглядаючи

самовизначення у професійній діяльності, доречним є визначити його як самостійний вибір професії, здійснений у результаті аналізу своїх внутрішніх ресурсів, у тому числі своїх здібностей, і співвіднесення їх з вимогами професії. У цьому сенсі, на наш погляд, чітко збалансована активність суб'єкта

діяльності, усвідомлення ним своїх можливостей і співставлення їх з соціальною необхідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основою теоретичної концепції технології професійного самовизначення (К. Варнавських, О. Вітківська, А. Войтко, О. Борисова, Л. Галаганова, О. Головаха, Ф. Іващенко, В. Лозовецька, М. Піддячий, О. Павлютенков, Р. Пасічняк, В. Худін, М. Чобітько, Н. Шовір) є усвідомлена соціально-професійна позиція особистості, підґрунтям якої є широкий комплекс виховних і освітніх впливів на шляху професійного становлення. Аналіз останніх досліджень і публікацій переконує, що проблема професійного самовизначення особистості знайшла своє осмислення в теоретичних дослідженнях Г. Балла, І. Бежа, М. Боришевського, С. Головахи, І. Зязюна, Г. Костюка, Н. Ничкало, П. Перепелиці, В. Рибалки, В. Семиченка, О. Скрипченка, О. Туриніної та ін. Дослідженню окремих питань професійного самовизначення студентської молоді: механізмів формування професійної мотивації, професійно важливих якостей, фахових здібностей, шляхів становлення професійної самоідентичності, приділяли увагу Ж. Вірна, О. Кисла, Г. Кожухар, І. Корнієнко, У. Мороховська, Г. Мошкова, А. Перепелица, О. Щотка.

Метою статті є дослідження процесу професійного самовизначення як важливого етапу розвитку майбутнього фахівця з позицій вітчизняних учених.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Здійснюючи аналіз сутності процесу професійного становлення фахівця, ми підтримуємо положення про творчу й інтегративну значущість педагогічної діяльності, про смислову природу буття людини у світі, діалогізм між майбутнім фахівцем і професійним середовищем, цілісність та активність власне особистості. Професійне становлення майбутнього професіонала у такому контексті розглядається як одна з форм розвитку особистості, багатоаспектний, багаторівневий та складно детермінований процес, в якому, як вказує О. Щотка, варто виокремити такі сторони: 1) зовнішня сторона професійного становлення має вияв у об'єктивних характеристиках педагогічної діяльності, в соціальній ситуації професіоналізації, у продуктивності особистості щодо реалізації покладених обов'язків; 2) внутрішня, суб'єктивна сторона може бути розглянута в таких аспектах: змістовно-структурний (необхідні знання, вміння, навички, психічні якості, професійні цінності, смисли, позиції тощо); біографічний (динаміка професійного розвитку впродовж життя); продуктивно-результативний (певні рівні професіоналізму, внутрішні та зовнішні надбання) [8, с. 32–33].

Сучасні науковці проблему професійного самовизначення досліджують з різних теоретичних підходів: вироблення загальних вимог до праці і вибору професійного напрямку; встановлення закономірностей професійного розвитку та формування людини як суб'єкта співвідносної діяльності; вивчення проблем професійного життя та шляху особистості. Наявні наукові підходи та теорії розвитку проблеми професійного самовизначення особистості з позицій вітчизняних учених мають свої особливості.

Так, у сучасних дослідженнях різних наук і наукових напрямів простежується тенденція до

вивчення проблеми професійного розвитку у контексті взаємовпливу індивідуальних особливостей людини і соціокультурного середовища в процесі професійного становлення фахівця. Саме з **соціологічних** позицій професійне самовизначення характеризується як процес розв'язання задач, які суспільство ставить перед людиною, які їй необхідно вирішити протягом певного періоду часу, інтеріоризуючи ці вимоги співвідносно до власних можливостей.

Основи організації та активізації професійного самовизначення вивчали О. Вітківська, А. Вихруц, О. Зайцев, Д. Закатнов, О. Капустіна, С. Павлютенков, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський, Б. Федоршин, М. Янцура. У контексті **профорієнтаційного підходу** ці науковці характеризують професійне самовизначення як процес самопізнання та об'єктивної оцінки особистості власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією. Так, Д. Закатнов та О. Капустіна розкривають професійне самовизначення як усвідомлення особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності, що передбачає: 1) самооцінку людиною власних індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста; 2) усвідомлення своєї ролі в системі соціальних відносин і своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей; 3) саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети [3, с. 32].

Вважаємо за доцільне зробити акцент на позиціях науковців, що розробляють механізми становлення особистості в якості суб'єкта професійного самовизначення. У працях Г. Балла, П. Перепелиці, В. Рибалки вказується на те, що важливим для людини є сформованість у неї активної профорієнтаційної позиції, у котрій через специфічну профінформаційну діяльність відбувається самоперетворення особистості. При цьому, активною дослідницькою позицією є виокремлення умов і факторів, що впливають на успішність професійного самовизначення. У першу чергу, автори відзначають наявність факторів макросередовища, зміст яких залежить від суспільно-економічного устрою; регіональні фактори – специфічні особливості економічного і демографічного розвитку будь-якого регіону країни; індивідуальні чинники – психологічні та фізіологічні особливості людини (стать, міра розвитку індивідуальної свідомості, здібності, інтереси, ідеали, знання). Також на професійне самовизначення впливають: повноцінний психічний і особистісний розвиток, самосвідомість особистості, становлення світогляду і життєвої позиції, наявність інтересів, нахилів та здібностей, ціннісних орієнтацій, професійних намірів, особистісні смисли професійної діяльності, сформовані професійні установки, рівень розвитку мислення. Результатом професійного самовизначення вчені визначають готовність зробити професійний вибір і сформованість плану подальшого професійного розвитку. Отже, професійне самовизначення з позицій представників профорієнтаційного підходу пов'язано з внутрішньою роботою особистості у напрямку самопізнання і самовиховання, а також з пізнанням світу професій та особливостей ринку праці. Важливо зазначити, що існуючі методичні розробки з оптимізації професійного самовизначення, хоча у своїй основі й

стосуються школярів, їх можна використовувати і для роботи зі студентами закладів вищої освіти, оскільки проблеми, з якими стикаються старшокласники в період вибору професії дуже часто залишаються невирішеними і після вибору навчально-професійного закладу.

Узагальнюючи дані науковців цього підходу, можна зробити висновок, що провідна діяльність учасника професійного самовизначення пов'язана з вирішенням певних завдань, що передують професійному вибору: аналіз власних ресурсів; підвищення інформованості про світ професій та їх вивчення; самосвідомість і формування образу «Я»; розвиток вольових якостей і механізмів саморегуляції; розвиток вміння ставити цілі професійного розвитку і співвідносити власні цілі до завдань суспільства; розвиток самостійності і вміння приймати рішення.

Питання психічно-вікової регуляції професійного самовизначення стали предметом дослідження у розробках таких учених, як К. Варнавських, А. Войтко, О. Голомшток, Ф. Гоноболін, В. Моляко, В. Моргун, О. Мороз, Д. Ніколенко, Р. Пасічник, М. Піддячий, Н. Побірченко, В. Синявський, О. Турніна, Б. Федоришин, В. Худін та ін. Згідно позицій психологічної концепції, де представлено цілісне бачення процесу становлення і розвитку професіоналізму фахівця та наголошується на суперечливих тенденціях вдосконалення цих процесів [4, с. 12]. Як результат, представники **соціально-психологічного напрямку** визначають окреслений феномен як процес прийняття рішень, через які людина формує і оптимізує баланс власних здібностей і уподобань з вимогами розподілу праці у суспільстві.

Проблема управління процесом професійного самовизначення є предметом розгляду ряду вчених: І. Бех, І. Корнієнко, В. Мадзігон, Н. Побірченко, В. Сидоренко, М. Тітма, М. Тименко, О. Мельник. Вітчизняні науковці акцентують увагу на організації та активізації цього процесу, зокрема, особливостях моделювання, психологічного супроводу професійного самовизначення юної особистості (Н. Побірченко), управлінських аспектах його здійснення (І. Бех, В. Мадзігон), керівництвом орієнтацією та становленням професійних самосвідомості та самоідентичності (Ж. Вірна, І. Корнієнко).

У сучасній українській психологічній науці професійне самовизначення трактується як процес розвитку суб'єкта праці на різних етапах його професійного розвитку. Ці питання охоплює **концепція системогенезу професійної діяльності**, в якій ключовим поняттям виступає «система професійної діяльності», а також досліджуються механізми формування професійної мотивації, професійно важливих якостей, професійних здібностей. У цьому сенсі вивчаються такі проблеми: особливості формування готовності студентів до професійно-управлінського самовизначення (О. Щотка), професійне самовизначення студентів подвійних спеціальностей (Л. Долинська, О. Гриньова), професійного самовизначення майбутніх фахівців різних галузей (М. Вечірко, О. Кисла, Г. Кожухар, У. Мороховська, Г. Мошкова, А. Перепелиця). Саме представниками концепції системогенезу виокремлюється диференційно-психологічний її контекст, за яким професійне самовизначення характеризується як процес формування стилю життя, частиною якого є

професійна діяльність (людина орієнтується виключно на свої інтереси, цінності, здібності).

З позицій **цілісного підходу**, вчені (А. Бондар, М. Дубінка, Д. Закатнов, О. Капустіна, О. Мельник, Б. Федоришин, М. Чобітько) досліджують проблему професійного самовизначення в якості важливого компонента розвитку всієї особистості. Аналіз напрацювань науковців дає змогу стверджувати, що цей вид самовизначення є неперервним процесом, що не обмежений часовими рамками, є характеристикою і механізмом процесу професійного становлення фахівця – забезпечуючи його саморозвиток, самореалізацію і самоздійснення в професійній діяльності. При цьому М. Чобітько доводить, що «самовизначення вчителя у педагогічній реальності ставить його перед вибором тієї парадигми, в межах якої він має намір реалізувати себе у професії на підставі усвідомлення і прояву своєї внутрішньої цінності, свого істинного «Я» і його збагачення завдяки «входженню» у професійну культуру суспільства. Вибір гуманістичної парадигми і особистісно-орієнтованої діяльності в ній як способу професійного буття вказує на те, що самовизначення по суті своїй є культуродоцільним і культуротворчим процесом, підґрунтям якого є процес смислоутворення і система цінностей, ідентифікації себе як носія гуманістичних норм... Це сприяє формуванню професійно цінної життєвої концепції і «Я-концепції» [7].

Реальною причиною педагогічних дій учителя є інтерес – особистісний і професійний. Він зорієнтовує, під його впливом відбувається формування направленості особистості вчителя на усвідомлення цілей діяльності і самовдосконалення в процесі реалізації особистісно-орієнтованого підходу. Наявність потреби і прагнення досягти майбутнього результату є інваріантною ознакою, що визначає мету як образ передбачуваного результату. Усвідомлена і прийнята вчителем мета покликана надавати особистісний смисл педагогічної діяльності, який розуміється як індивідуалізоване відображення справжнього відношення особистості до об'єктів, заради яких розгортається її діяльність, усвідомлене як «значення для мене». Основними об'єктами, до яких формується відношення аспекту, котрий ми досліджуємо, є особистісно-орієнтована педагогічна діяльність і позитивний образ «Я-професійне» [7]. Першоосновою творчої самореалізації педагога у професійній діяльності є встановлення ним особистісного смислу визначеної діяльності, її особистісна спрямованість та відображення реального ставлення до свого «Я-професійного».

Аналіз результатів досліджень учених щодо дефініції «професійне самовизначення», дає можливість виділити найбільш визначальні ознаки: 1) усвідомлення свого власного «Я» у світі професій; 2) ціннісні орієнтації і професійні перспективи; 3) професійну спрямованість і вибір професії; 4) врахування потреб суспільства в тій або іншій діяльності; 5) формування особистісного відношення до професійної діяльності; 6) вдосконалення себе у вибраній професійній діяльності. Саме тому професійне самовизначення характеризується як багатоплановий процес: 1) як серія задач, які суспільство ставить перед особистістю, яка формується, і які та має вирішити за певний період часу; 2) як процес поетапного прийняття рішень, за допомогою яких індивід формує баланс між своїми

прагненнями, нахилами і потребами суспільства; 3) як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є професійна діяльність [2, с. 48].

Представники **особистісно-діяльнісного підходу** професійного самовизначення (О. Вітківська, Н. Гузій, М. Дубінка, І. Маноха, О. Мерзлякова, А. Нежута, Н. Савченко) окреслений феномен характеризують як чинник саморозвитку особистості. У цьому контексті І. Маноха здійснює аналіз зазначеної категорії з позицій професійного потенціалу майбутнього фахівця; М. Дубінка акцентує увагу на усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності, що базується на самооцінці індивідуально-психологічних якостей, співвідносячи власні можливості з психологічними вимогами професії до спеціаліста [2, с. 48]; А. Нежута визначає самовизначення як важливу характеристику соціальної та психологічної зрілості особистості, її потреби в самореалізації та самоактуалізації; Г. Радчук окреслює його як детермінанту професійного становлення особистості, наголошуючи, що самовизначення виступає не лише певним актом або стадією професійного становлення, а є його сутнісною основою, неперервним процесом пошуку і набуття людиною смислів своєї професійної діяльності, відкриття та реалізації свого «Я» як професіонала, здійснення вибору у проблемних ситуаціях, котрі ставить перед ним професійна діяльність, що постійно змінюється й ускладнюється [5]. Відповідно, життєва позиція людини, її світоглядні установки, ідеали і соціальні цінності є тим підґрунтям, яке визначатиме професійну стратегію та професійне самовизначення особистості.

Вартє уваги дослідження О. Вітківської, яка вважає, що професійне самовизначення – цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення. Це вибір молодою людиною напрямку і змісту свого подальшого розвитку, сфери і засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети і моральних цінностей. Авторка зауважує: професійне самовизначення є свідомою внутрішньою діяльністю особистості, що спрямована на власну самореалізацію і особистісне зростання та здійснюється шляхом усвідомлення своєї реалізаційної спрямованості, прийняття рішень, що визначають напрям самоактуалізації і її подальшого розвитку. Центральною ланкою процесу самовизначення є вибір. В основі його здійснення знаходиться процес розв'язання внутрішніх і зовнішніх протиріч [1, с. 27].

Результати дослідження професійного самовизначення як важливого компоненту професійного становлення особистості переконують, що в процесі життєвого шляху особистості спостерігається безпосередня залежність його від рівня зрілості особистості, від характеру і способів ідентифікації себе із професією. У цьому контексті науковець М. Чобітько стверджує, що на шляху професійного становлення педагога, важливим є сформованість професійно значущих мотивів, які інтегруючись з високим рівнем креативності, забезпечують оптимальний результат педагогічної діяльності. Для таких педагогів характерний пошук інноваційних форм і методів роботи, осмислення своєї діяльності, створення власної концепції освітнього процесу. Науковець зазначає, що таку діяльність

відрізняє високий рівень сприйняття інновацій, постійний пошук себе, потреба у створенні нового, бачення різних форм педагогічної діяльності. Характеризуючи вчителя з мотивами особистісної самореалізації, учений зазначає, що це людина з високим рівнем творчого потенціалу, що має прояв у прагненні досягнути результату в своїй діяльності без особистісної прагматичної мотивації, як такий, що отримує задоволення у самій інноваційній діяльності, яка має для нього глибокий особистісний смисл. Його відрізняє створення нових концептуальних підходів, високий рівень рефлексії і психологічної готовності до сприйняття нового [7].

На шляху свого самовизначення фахівець в тій чи іншій мірі виявляє свою діяльність через такі її аспекти: 1) нормативний (сукупність тих вимог, які висуваються до особистості суспільством взагалі чи колективом зокрема: а) фізична, інтелектуальна, моральна готовність до виробничої праці; б) готовність до виконання обов'язків; в) готовність до згуртування колективу, його підтримка і розвиток); 2) реальний (матеріальний або духовний внесок, який був зроблений для педагогічного колективу чи суспільства взагалі: а) особистий фактичний внесок, який особистість робить для колективу, та визнання його цінності; б) підтримка та позитивна оцінка активності, самостійності особистості в діяльності та спілкуванні в рамках моральних норм суспільства); 3) психологічний (усвідомлення, співвіднесення вимог особистості і вимог оточуючих: а) загальна спрямованість на співпрацю; б) уміння підкоряти власні бажання на користь колективу).

Досліджуючи специфіку окресленої проблеми, зазначаємо, що найважливішими характеристиками самовизначення фахівця з позицій вітчизняних учених є активність, здатність до самостійного вибору, належний рівень відповідальності. При цьому процес самовизначення передбачає пошук значимої для себе та схвалюваної іншими позиції суб'єктності [2, с. 49]. Отже, самовизначення особистості на шляху її професійного становлення пов'язане з суб'єктністю і розуміється як індивідуальна реалізація суспільної детермінації. Чинниками при цьому є: суб'єктність (свідома активність і цілеспрямованість особистості в її конструктивній діяльності, міра свободи у прийнятті рішень під час задоволення потреб) та креативність (здатність до творчого мислення та прийняття нестандартних рішень). У процесі їх реалізації особистість здійснює вчинки, дії, активізує себе, набуваючи суб'єктивного досвіду.

Саме активність суб'єкта базується на здатності мобілізувати можливості та визначити способи досягнення цілей. Вихідним положенням є те, що суб'єктність розвивається й має вияв у створенні ідей, відносин. Отже, галузь формування та прояву суб'єктності людини насамперед – суб'єкт-об'єктні відносини, які поступово переростають у суб'єкт-суб'єктні, де в особистості має формуватися ціннісне ставлення як до себе, так і до оточуючих. Підґрунтям формування таких відносин є система суспільних особистісно-професійних цінностей.

При цьому цінність конкретної особистості визначається з позицій її соціальної активності, де остання є тією основою, що у подальшому визначає готовність фахівця до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення. Саме тому ми можемо стверджувати, що самовизначення є процесом і результатом усвідомленого вибору особистістю своєї

позиції, цілей і засобів самоактуалізації (вихід людини за межі себе самої) та самореалізації (реалізація себе як невід'ємної частини зовнішнього світу) у конкретних життєвих обставинах. Самовизначення уможлиблює знаходження сенсу в житті і тим самим здійснення людиною себе, через подальшу реалізацію. Таке розуміння самоактуалізації передбачає обов'язкову внутрішню активність індивіда, спрямовану на «продовження себе в інших людях» [8, с. 39].

Самовизначення в контексті професійного становлення передбачає наявність трьох складових: процесу, суб'єкта та меж, відносно яких воно і відбувається. Варто зазначити, що межі «просторів», в яких визначається людина, є неоднозначно заданими, власне, через що і стає можливим самовизначення. При цьому самовизначення розуміється як готовність особистості до дій, одночасно пов'язаних із змістом ситуації та особистісними орієнтаціями. Це здібність людини будувати себе саму, своєю індивідуальну історію, вміння переосмислювати власну сутність. Принциповим є розуміння самовизначення як перманентного процесу, що потребує спеціального формування на всіх етапах професіоналізації. Умовою успішного самовизначення є вихід за межі наявної ситуації, що забезпечується рефлексивними здатностями людини. Ситуація, якщо вона виступає для особистості у суб'єктивному плані, детермінує її самовизначення. Головним механізмом є об'єктивація-суб'єктивація ситуації та акт її особистісної проблематизації. Особистісна проблематизація розглядається як найбільш дієвий засіб для самоорганізації та самовизначення особистості, що ставить її в ситуацію невизначеності, нетиповості, вимагає перегляду своїх можливостей і здібностей [6, с. 260].

На шляху свого самовизначення, фахівець в тій чи іншій мірі виявляє свою діяльність через такі її аспекти: *нормативний* (сукупність тих вимог, які висуваються до особистості суспільством взагалі чи колективом зокрема – а) фізична, інтелектуальна, моральна готовність до виробничої праці; б) готовність до виконання обов'язків; в) готовність до згуртування колективу, його підтримка і розвиток); *реальний* (матеріальний або духовний внесок, який був зроблений для педагогічного колективу чи суспільства взагалі – а) особистий фактичний внесок, який особистість робить для колективу, та визнання його цінності; б) підтримка та позитивна оцінка активності, самостійності особистості в діяльності та спілкуванні в рамках моральних норм суспільства); *психологічний* (усвідомлення, співвіднесення вимог особистості і вимог оточуючих – а) загальна спрямованість на співпрацю; б) уміння підкоряти власні бажання на користь колективу).

Становлення особистості у процесі професіоналізації може набувати різних форм: індивідуальної, індивідуально-особистісної та особистісної. Для *індивідуальної форми* професійного становлення характерне прагнення до збереження засвоєних норм і дій, підтримання балансу між собою й вимогами педагогічної діяльності. *Індивідуально-особистісна форма* є перехідною і характеризується тимчасовою втратою фахівцем сенсу виконуваної діяльності та розбалансуванням системи «людина – педагогічна діяльність». *Особистісна форма* професійного становлення особистості виявляється у готовності фахівця до осмислення різних сторін обраної

діяльності та переосмислення старих способів і засобів дій, стереотипних ставлень, в активному прагненні до нових смислів у виконуваний роботі. Цей спосіб професійної поведінки стає можливим завдяки здатності професіонала до самовизначення й саморозвитку [6, с. 258]. Самовизначення виступає провідною формою активності професіонала на даному рівні професіоналізації, стає властивістю його особистості. Провідні цінності суб'єкта педагогічної діяльності починають виконувати функцію кінцевих засад вибору тих предметів, засобів і способів, які утворюють цілісну діяльність, тому саморозвиток людини стимулює перетворення професійної діяльності [8, с. 33–34], що у свою чергу є однією зі спонукальних сил розвитку особистості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз сучасних вітчизняних досліджень з професійного самовизначення дає підстави віднести досліджуваний феномен до реально-практичної структури діяльності фахівця, що характеризується: 1) своєрідним поєднанням внутрішніх факторів професійного самовизначення і зовнішніх умов; 2) усвідомленням збуджуючого «хочу» і спонукального «вимагають»; 3) наявністю комплексу реально-практичних дій людини в умовах ринку, спрямованих на прийняття рішення щодо морального змісту актуальної ситуації та на реалізацію прийнятого рішення; 4) дієвістю комплексу пізнавально-перетворюючих дій, спрямованих на постдійове усвідомлення здійснених поведінкових дій, на усвідомлення результатів діяльності, на оцінювання, осмислення їх. Тобто, важливим є співвіднесення впливу на професійне самовизначення оточуючого середовища й активної життєвої позиції людини. Професійне самовизначення розглядається науковцями як процес формування особистістю ставлення до професійної діяльності та до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності, а також як спосіб його реалізації через довготривалий процес узгодження внутрішньо-особистісних цілей, нахилів, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації та умовами, які створюють конкретні види діяльності та соціально-професійні потреби. Перспективою подальшого вивчення проблеми є визначення орієнтирів з позицій провідних науковців, на які має бути спрямовано процес професійного самовизначення фахівця.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вітковська О. І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації: монографія. К.: Науковий світ, 2009. 92 с.
2. Дубінка Микола. Специфіка професійного самовизначення особистості майбутнього фахівця. *Наукові записки*. Вип. 140. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. (Серія: Педагогічні науки). С. 47–51.
3. Закатнов Д. О., Капустіна О. В. Професійне самовизначення старшокласників: методичний посібник. К.: КНЕУ, 2003. 96 с.
4. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: монографія. К.: ІІТО НАПН України, 2012. 157 с.
5. Радчук Г. К. Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. *Вісник НАДПСУ*. 2012. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47
6. Савченко Н. С., Дубінка М. М., Захарова О. В. Поняття особистісного саморозвитку в концептуальному полі сучасної педагогічної науки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. [ред.-упор. М. Пантюк, А. Душний,

І. Зимомря]. Дрогобич: Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 256–263.

7. Чобітько М. Г. Особистісне і професійне самовизначення майбутнього вчителя. *е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку»*. 2009. № 3.

8. Щотка О. П. Формування психологічної готовності студентів педагогічних університетів до професійно-управлінського самовизначення: Дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. К., 2003. 253 с.

REFERENCES

1. Vitkovska, O. I. (2009). Profesiynne samovyznachennya osobystosti i praktychni aspekty profesiynoyi konsultatsiyi: monohrafiya. [Professional self-determination of the individual and practical aspects of professional consultation]. Kyiv. Naukovyy svit, 92 s.

2. Dubinka, Mykola. (2015). Spetsyfika profesiynoho samovyznachennya osobystosti maybutn'oho fakhivtsya. [The specificity of the professional self-determination of the personality of the future specialist]. Naukovi zapysky. Vyp. 140. Kirovohrad. RVV KDPU im. V. Vynnychenka. (Seriya: Pedahohichni nauky). S. 47–51.

3. Zakatnov, D. O., Kapustina, O. V. (2009). Profesiynne samovyznachennya starshoklasnykiv. [Professional self-determination of high school students]. Kyiv. KNEU. 96 s.

4. Lozovetska, V. T. (2012). Profesiyna oriyentatsiya molodi v umovakh suchasnoho rynku pratsi. [Professional orientation of youth in the conditions of the modern labor market]. Kyiv. IPTO NAPN Ukrainy. 157 s.

5. Radchuk, H. K. (2012). Osobystisne ta profesiynne samovyznachennya yak chynnyk profesiynoho stanovlennya osobystosti. [Personal and professional self-determination as a factor in the professional formation of an individual]. Kyiv. Visnyk NADPSU. Vyp. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_47

6. Savchenko, N. S., Dubinka, M. M., Zakharova, O. V. (2020). Ponyattya osobystisnoho samorozvytku v kontseptual'nomu poli suchasnoyi pedahohichnoyi nauky. [The

concept of personal self-development in the conceptual field of modern pedagogical science]. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk. Drohobych: Vyd. dim «Hel'vetyka». Vyp. 29. Т. 3. С. 256–263.

7. Chobitko, M. G. (2002). Osobystisne i profesiynne samovyznachennya maybutn'oho vchytelya. [Personal and professional self-determination of the future teacher]. e-zhurnal «Pedahohichna nauka: istoriya, teoriya, praktyka, tendentsiyi rozvytku». № 3.

8. Shotka, O. P. (2003). Formuvannya psykholohichnoyi gotovnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv do profesiynno-upravlins'koho samovyznachennya. [Formation of psychological readiness of students of pedagogical universities for professional and managerial self-determination]. Dis. ... kand. psikh. nauk: 19.00.07. Kyiv. 253 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблема професійного самовизначення особистості в історичному вимірі; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, теорія і практика позашкільної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mykhaylovych – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, doctoral student of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: the problem of professional self-determination of personality in the historical dimension; pedagogy of high school; study of the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi, theory and practice of extracurricular education.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.

УДК 378.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-137-142

ЗАБІЯКА Ірина Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної

та української філології

Луцького національного

технічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9535-5490>

e-mail: irina.zabiyaaka@ukr.net

**СУЧАСНА СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Сучасний етап розвитку освіти характеризується впливом глобалізаційних процесів. Вони багато в чому визначають зміни, що відбуваються в освітній політиці: поява нових проблем і завдань, що потребують міжнародного співробітництва; прояв співробітництва та конкуренції у реалізації освітньої політики; інтернаціоналізація освіти.

Вища освіта має бути ґрунтовною підготовкою до життя в полікультурному європейському суспільстві, має забезпечити можливість реалізації свобод, гарантованих Європейським Союзом.

Запустивши інтеграційні процеси у сфері загальної, вищої та професійної освіти, Європейський Союз виступив одним із провідних світових центрів освіти, який багато в чому визначає тенденції та напрями розвитку системи освіти в сучасних умовах.

Розуміння особливостей побудови та функціонування освітнього простору спільноти має важливе значення для учасників освітнього процесу всередині та за межами ЄС.

При цьому, найбільш радикальній модернізації вимагає такий елемент освіти, як його зміст, оскільки саме зміст базової освіти формує фундамент та можливості удосконалення програм підготовки майбутніх фахівців, зумовлює рівень та якість вищої освіти.

Конкуренцездатність вищої школи з іншими соціальними інститутами, обумовлена інноваційним характером освіти на сучасному етапі. Оскільки, вища освіта на сучасному етапі має стати також і інвестиційно привабливою, необхідно забезпечити ефективність освітнього процесу ЗВО, прозорість фінансових потоків та незалежної оцінки якості знань.

Відтак, при реформуванні вищої освіти на сучасному етапі в країнах європейської спільноти враховуються пріоритети збереження різноманітності національних систем освіти, одночасно вирішуючи завдання міжнародної співпраці, мобільності,